

Hegedűs Imre János

„Rémlik, mintha látnám...”

Tornai József 90. születésnapjára

Nehéz írni a nagyságról. Az óriások a mesékben sablonosak, egysíkúak. Hiányzik a harmadik dimenzió.

Arany János fölfedezte az irodalmi hologramot. Az Előhang Toldi Miklósa háromdimenziós. A vitéz emléke lobog, mint pásztortűz, termete daliás, séreánykedik pusztító csatában, dübörgő hangja istenítélet, három legény se bírná súlyos buzogányát, parittyakövei rémisztőek, kopjája, pajzsa, sarkantyúja nem közrendi embernek való.

Szentségtöréssel ér föl a nemes szöveg prózába forгатása, de a föld nem terem, ha nem szántják föl. Az *Élet* csak lenn, a humuszban ereszt gyökeret. A „hős el van vetve, teremni muszáj” (J. A.).

A 90 éves Tornai Józsefet ünnepeljük.

És a kétszáz éves Arany Jánost.

Arany és Tornai. Esetükben elhagyható a keresztnév. A nagyság egyértelmű.

Nem vétség a Klasszikushoz fordulni, ha kortársunkra, Tornai Józsefre tekintünk föl. Ha Arany nyújtja a kezét, olyan ösvényen indulunk el, amely Tornai Himalája-hegyrendszerének ormaira és ijesztő mélységeibe vezet. Úgy kívánok szólni Tornai József születésnapján, hogy a háttérben, mint vízjel, mindvégig derengjen föl „vagyonos Atyánk” talányos, nemes, mégis egyszerű, becsületos parasztarca.

Kell a támasz, szükség van iránytűre, révkalauzra, nélkülözhetetlen a hegyi vezető, mert Tornai József lámakolostorok tájékán bolyong, bozótkéssel vág csapást ősrendetegben, sívó homokviharakkal feszül szembe, Szaharában keres oázist, istenek szentélyébe lép be illetlenül sáros bakancsával, szürrealista látomásait szövi egybe Buddha tanaival, csángó népdalok bokrai közt rejtőzik el, mint varázsköpenyt, úgy teríti magára szülőföldjét, s tűnik el a világ szeme elől

HEGEDŰS IMRE JÁNOS (1941) Székelyhidegkúton született író, irodalomtörténész. Benedek Elek monográfusa. 1984-ben Ausztriába emigrált. Munkatársa volt a *Bécsi Naplónak*, tudósítója a Szabad Európa Rádiónak.

Dunaharaszti füzeseiben, Csoóri „fekete rózsája” mellé helyezi a „sikoltozó rózsát”, Bartók izzását éli, akárcsak Illyés vagy Szilágyi Domokos, Rilkrét látogatja toronymagányában, hogy fölfedezze a látható mögött a láthatatlant, kígyómarta Eurüdikét sirat, mint Orpheusz, de tanulja tőle az állatokat, köveket, fákat, bővülő dallamokat, elfeledett, ősi titkokat kutat a Kalevalában, a Gilgamesben, a Mahábháratában, a Rámájában, a Pancsatantrában...

Irodalmi hologram nélkül mindezt meglátni nem lehet. Túl széles a „poétai mező”, s szédítően magas a felépített torony.

Tanulnunk kell. Tanulni kell a világot, és tanulni kell Tornait.

Azt cselekedte ő is mindenkor, tanult, későre fedezte föl Rilkrét, hogy aztán egyenrangú szellemtársa legyen. Mintha csak Tornai számára írt volna hitvallást a nagy osztrák egyik levelében:

„Itt nincsen időmérték, itt nem érvényes az esztendő, és tíz év semmi; művésznnek lenni azt jelenti: nem számolni és nem méricskélgni; érni, mint érik a fa, mely nem sürgeti nedveit, és bízvást dacol a tavasz viharával, és nem latolgatja, hogy utóbb beköszönt-e a nyár. Igen, beköszönt” (Báthori Csaba fordítása).

Ez Tornai. Nem méricskéli sem az időt, sem a divatot, úgy él, mint a fa, amely magához veszi a föld nedveit, s egy törvényt ismer, az érést. A bámulatatos életmű érés eredménye. Ez a legősibb törvény, nem az evolúció. Úgy építkezett, mint a szalontai mester, bölcsen, higgadtan, önmagába pillantva.

Világkultúrájának fundamentuma az önismeret. És az önképzés. Átlépett Európa határain, szellemi kincsgarmadát halmozott fel, ázsiait, afrikait, dél-amerikaiit, de soha nem öncélúan, sohasem csak a maga okulására, népet, hazát szolgált és szolgál ma is, akárcsak nagy szellemtársa, Tamási Áron. Mindketten Amerikát, Nyugatot jártak, alaposan feltarisznyáltak ott, és a magukkal hozott elemőzsiával a haza asztalát terítették meg. Emlékezetes Tamási hűségvallomása: azért jár világot az ember, hogy „mindent behordjon eszével Erdély csűrjeibe”.

Oda hordta be Tornai is, a haza kincstartó hombárjába, szuszékjába, templomába, ahol a nép, a nemzet szellemvagytonát őrizte. A *Himnusz*, a *Szózat*, a *Nemzeti dal* magasságába emelte a XX. századi magyar verset, negyvenéves, amikor megírja a *Szent István szarkofágja* és a *Síkság* verseit. Országépítőt és hazát keres 1967-ben, nagy nemzetmentőnk nevét kiáltja végveszedelem óráján: „Hol vagy, István király?”

S megtalálja! Ott találja meg, ahol – mint ahogy átüt Krisztus arca a torinói lepel vászonanyagán – csodálatos módon megmaradt: „A legegyszerűbb nép / arcán ragyogsz tovább, / porfelhőt kavarsz a Hortobágyon.”

S hogy mit tettek a bolsevisták a drága hazával, Szent István országával, azt csak ijesztő, félelmetes, fájó, szívbe markoló vízióba tudja beleépíteni:

*Te földéltelen ország,
a mozdíthatatlan kőlapot elsodorta a szél!*

Akárcsak nagy elődei, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Juhász Gyula, József Attila egyetlen egy gyémánttömbnek érzi a tájat és a történelmet, pompás sík térben, a Duna és a Tisza mentén zúgott, dübörgött őseink lovainak patája, erről szól a *Síkság*, a „lépcsős szerkezetű, dimenziótágító vers” (Alföldi Jenő). A drága szülőföld ez, ezer szállal kötődik hozzá, gyermekfejjel csatangolt, kóricált a vén Iszter partján, felnőtt fejjel, költőként történelembe pillant: „A történelmi idő szele süvít a műben” (Alföldi Jenő). József Attila rapszodikus felsorolása rémlik fel bennünk, ha olvassuk: „Hun lovas, szármata, sovány szláv lovasok, / bronzkengyeles avar lovas, ... tatár, magyar, besenyő, kun, kazár lovasok, ... S mintha visszacsapódna nagy eszményképéhez, Adyhoz, *Az eltévedt lovas* szerzőjéhez, absztrahált térbe és időbe helyezi el a népeket és azok lovait. Csak akkor lesz a mi tulajdonunk a látomás, ha követni tudjuk Tornait a révületében: „nádas-sörényű emlékezet-lovak”.

Az életmű szubstanciáját nevezi meg a tudós: „...léttörvénykutató és jelenanalizáló ráéneklések...” Tornai József versei (Jánosi Zoltán).

S képzeletbeli vagy valós útjairól hazatérve, Tornai a táltosok, a látó emberek ámulatával és extázisával észleli, s éli át újra és újra, hogy „a nép, az istenadta nép” (Arany), a „behúzott / vállú parasztok, / a „nádkunyhóban remegő lányok”, a „néma ajak-mozgást mívelte szót” (Illyés) motyogó öregasszonyok világkultúrával felérő kincset teremtett/teremtettek, a dalt, a balladát, a mesét, a ráolvasó imádságot, a siratóéneket, az állatsiratót, a regöséneket, a találós kérdést, a gyémánt-tömör közmondást úgy izzadták ki, mint méhek hasukon a viaszt, s itt van, nyitott a bánya, csak föl kell fejteni, ki kell termelni az aranyat, s ha már a mienk, be kell építeni a falba, s akkor soha nem omlik le magos Déva vára.

Nincs párja, társa a világirodalomban annak a rapszodiának, amelyet Tornai a népdalról írt! Csak egy elődjét ragadta ennyire magával az extázis, Kemény Zsigmondot, a magyar lélektani regény atyamesterét, akinek – amikor a székely népballadák tónusára figyelt – volt bátorsága leírni egyik levelében az istenkísértő mondatot: „Ez az a hang, miért odaadnám minden regényemet.”

Ilyen istenkísértés, ilyen szédítő forgatag Tornai rapszodiája: *Ha nem volna népdal*. Öntörvényű írás, ditirambusba átcsapó rapszódia, csak a nyoma követhető, mint az elektroné a Wilson-kamrában, egybecsapódni lehet vele, méricskélteni nem.

De lehet, és kell idézni:

*Ha nem volna népdal,
ülnék beszögelt szájjal,
szemem lézer-sugara
megolvasztana
egy csillagot
ötvenezer fényévre Magyarországtól.*

*Ha nem volna népdal,
honnán tanulnánk meg a virágok nevét
és a feketesas-fejű sors
nevét?*

*A népdal kinyitja előtted
a székykapu-időt,
a kun sírokat
és avar kurgánokat...*

Olyan verset is írt, amelyben teljesen átvette a népdal ősi szerkezetét: *Minden szerelmek szerelme!* Ady sorismétlő kábulatába zuhan, nagymesterét utánozva mímeli azt ritmikai és zenei robbanását, amire csak a nép kollektív mélytudata képes:

*Szeretlek, mint hosszú erdőt,
Szeretlek, mint hosszú erdőt,
Szeretlek, mint hosszú erdőt,
Páfrányos, mély lombtetetőt,
Páfrányos, mély lombtetetőt.*

Könnyű kézzel távolítja el a fizikai és metafizikai világ közötti válaszfalat. Tudatos cselekvés volt, vallomása tanúskodik róla:

„Énekel az agy! Hajnalban, félálomban arra neszelek föl, hogy hang nélkül szólnak bennem a népdalok. A szám vagy a szemem nem kell kinyitnom: zeng bennem minden, ami szép és ősi a népzeneinkben.”

Ezt nevezi ő bartókiságnak.

Iránytű, szeizmográf, lézersugár, hologram, háromdimenziós kép negatívja, ultrahang, színképelemzés, interferencia előállításához szükséges koherencia (Gábor Dénes) kell ahhoz, hogy követni tudjuk.

Ki kell lépni a filológia, a humán bölcsészet világából, ha találkozni akarunk Tornai Józseffel. Be kell járni az ontológia, a mitológia, az antropológia, a genetika, a néprajz, a zenetudományok, a negrizmus, a biokémia, a taxonómia, a kozmológia, a brahmanizmus, a buddhizmus, a botanika, a zoológia, a madártan imaginárius és valóságos rétjeit, lankáit, lapályait, csúcsait, és, akárcsak ő, bele kell szeretni bibébe, porzóba, szíromba, nimfába, fiatal lány tomporába, csillagba, tulipános ládába, parasztvázába, pentaton dallamba, népdalba, a „szivárvány havasán, felnőtt rozmaring szálba”, Emese ősanyánkba, szerelmetes nációnkba, hagyományba és modernségbe, indiánok tam-tam zenéjébe, a beatnik-költészet anarchista üvöltéseibe, s csak ezután hajolhatunk a birtokbavétel örömével Tornai verseskönyvei fölé, csak akkor lesz bátorságunk a *Csillaganyám, Csillagapám* magasságába emelkedni, és ha elszakítjuk az ösztönvilágunkra rákattintott civilizációs bilincseket, akkor *Vadmeggy* keserű-édes ízeiből is részesülhetünk.

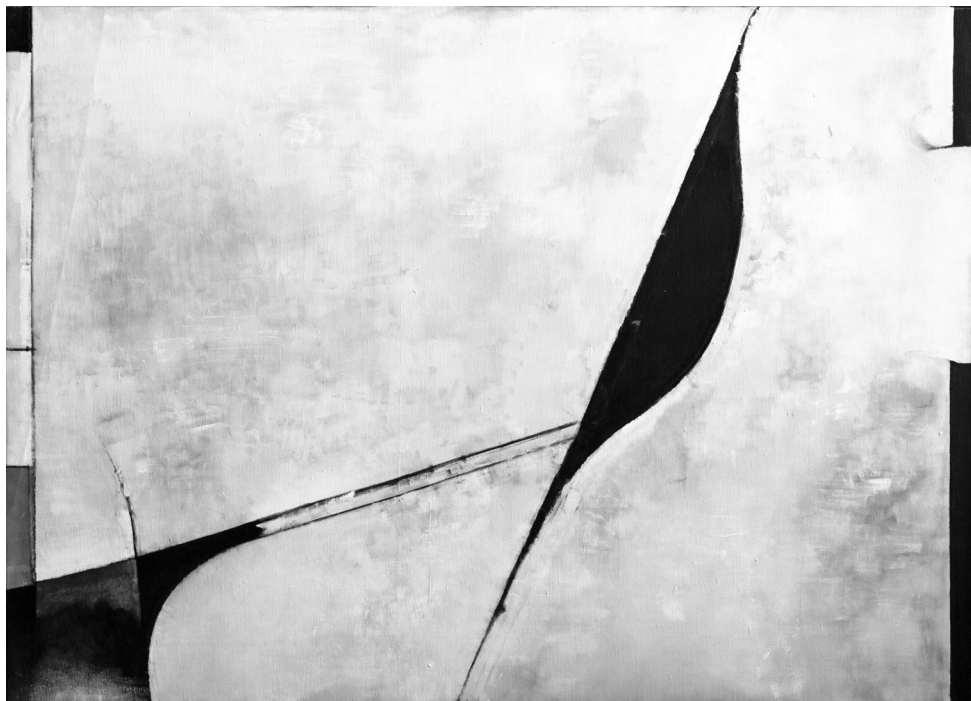
Poéta doctus lenne Tornai? Nem. Az túlságosan irodalmi fogalom. Ő több annál.

Gábor Dénes felfedezése, a hologram világra szóló esemény volt egykoron. A „holosz” jelentése: „teljes”. A „grapho” jelentése: „írás”. Ez ő. A „teljes írás” mágusa. Hologramista. Sokdimenziós világ látnoka. Világteremtő demiurgosz. Szampóért küzdő Väinämöinen.

Születésnapján nem adunk, hanem kérünk tőle ajándékot. Engedje meg, vehessük kézbe kaleidoszkópját, engedje meg, hogy bepillantsunk. Látni akarjuk csillaganyánkat, csillagapánkat, akik az ő jóvoltából most már mindnyájunk szüléi, látni akarjuk az ősmagyarok életfáját, táltosok sámándobját, a „pünkösdi lobbanás” villanófényeit, látni akarjuk Veres Pétert „feltúrt vászongatyában”, a füttyörésző, borotvahabos Szabó Lőrincet, Baudelaire-t, a paradox lényt, indiánok Nagy Szellemét, hindu Világlélek gomolygását, a gyimesi asszony ütőgardonyát, a „síró metaforákat”, a „piros tornyot”, az „évigérő földet”...

„Rémlik, mintha látnám...” Tornai Józsefet. Rémlik, mintha látnám költészetünk első nagy metaforáját: „Mint sík mezőn csak egy szál fa” (Balassi).

S mindnyájan látni véljük sík mezőben a beláthatatlan lírai tájat.

Gerzson Pál: Fecskék I–IX. Motívum, 1990–91 (olaj, vászon, 100x140 cm)